

Fórizs Sándor[✦]

A határőrség sorállományának utolsó évei

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.1.73

1998 áprilisában a határőrségtől leszerelt az utolsó sorkatona is. A publikáció az azt megelőző években a határőr sorállomány helyzetében bekövetkezett változásokat elemzi, és egyben bemutatja alkalmazásuk módosulását, fegyelmi helyzetüket, a bevonulás és szolgálatellátás újonnan jelentkezett problémáit, a tipikus rendkívüli eseményeket, a polgári szolgálat vállalásának helyzetét. Az érdeklődő olvasó megismerheti a határőrség nehézségeit a sorkatonák szolgálatellátása terén.

KULCSSZAVAK: határőrség, sorkatona, leszerelés, rendkívüli esemény, polgári szolgálat

The last years of conscripts at the Hungarian Border Guard

In April 1998, the last conscript was demobilised from the Border Guard. The paper analyses the changes in the situation of the border guard conscript staff in the preceding years, and describes the changes in their employment, their disciplinary situation and that of doing alternative (civilian) service, the new problems of recruitment and service provision and typical incidents. The study also discusses the difficulties encountered by the Border Guard related to conscripts' service provision.

KEYWORDS: border guard, conscript, demobilisation, incident, alternative (civilian) service

Bevezetés

1998 áprilisában leszerelt a határőrségtől az utolsó sorkatona is. A szervezetnél megszűnt a második világháborút követően folyamatosan alkalmazott ezen katonai kategória, és áttértek a hivatásos állományú rendszerre. Ez a váltás a határőrség vezetésétől és középvezetői gárdájától rendkívüli erőfeszítéseket kívánó, példátlanul nevezhető átszervezésnek bizonyult, amely több okra is visszavezethető. Az okok egyike a társadalmi hangulat módosulásaként nevezhető meg. A széles körű propaganda nyomán a közvélemény egyre kevésbé támogatta a hadkötelezettséget, és a bevonuló fiatalok magatartásában, hozzáállásában is jelentős, a katonai szolgálatra

✦ Prof. dr. (CSc) ny. r. dandártábornok, nyugalmazott egyetemi tanár, NKE Rendészettudományi Doktori Iskola – National University of Public Service, Doctoral School of Law Enforcement; email: drforizs@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-6019-3295>

nézve negatív hozzáállást indukált. Az ország politikai pártjai a sorkatonai szolgálat idejének csökkentésével, majd későbbi végleges megszüntetésével kampányolva a lakosság részéről szavazatokra számíthattak. A másik – szakmai – oldalról vizsgálva a kérdést, a rendszerváltást követően az Európai Unióhoz történő közeledés megkívánta a határőrizet – amely komplex biztonsági tevékenység számos szakterülettel, mint a zöldhatárőrizet, a határforgalom-ellenőrzés, az idegenrendészet, a bűnüldözés, a menekültügyi feladatok ellátása, a határrend fenntartása – hozzáigazítását a nyugati normákhoz.¹ Az Unió országaiban mindezek a feladatok rendészeti, rendőri jellegű szervezetekhez kapcsolódnak², sorkatonákat az 1980-as években Nyugaton nem alkalmaztak határrendészeti területen. Ez az átállás részben a határőrség vezetésének kezdeményezésére, részben a politika nyomására, rendkívül gyorsan zajlott le, meglehetősen kedvezőtlen körülmények között (a délszláv háborúk, a közben lezajlott menekülthullámok, az ENSZ Jugoszláviával szemben elrendelt embargója, a NATO-beavatkozás és a koszovói válság idején). Ezek a körülmények már önmagukban hordozták több hibás megoldás lehetőségét.

Tanulmányomban a határőrség sorállománya alkalmazásának, helyzetének az utolsó években bekövetkezett módosulásait kívánom elemezni a levéltárban fennmaradt határőrségi vezetési okmányok alapján.³ A téma vizsgálatát megkönnyíti, hogy a határőrségnél a sorkatonákra vonatkozóan önálló parancsokat adtak ki országos és igazgatósági szinteken. Ezek közül az országos szintű anyagok összegyűjtve megtalálhatók általában a „Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan” megnevezéssel.⁴ A dokumentumok tartalmazzák a sorkatonák igazgatóságok közötti mozgatását; a más szervezetekhez és különleges feladatokra, tanfolyamokra történt vezénylését; a haláleseteket és a súlyos baleseteket; a soron kívüli leszereléseket; a bírósági ítéleteket, a fegyelemsértések statisztikáját; a külföldre távozások engedélyezését stb. Mindezen adatokból következtethetünk az utolsó évek sorállományának általános helyzetére.

Tanulmányomban a *sorkatona* kifejezést arra a személyre alkalmazom, aki a hadkötelezettség alapján előírt katonai szolgálati idejét tölti (töltötte) a határőrségnél. Figyelemre méltó, hogy ezt a kifejezést a hadtudományi lexikonok nem szerepeltetik szövszedetükben.⁵

A hadköteles határőrök utolsó napjaival foglalkozó publikáció jelent meg a „mult-kor.hu” kiadásában.⁶

1 Ritecz 2003, 5–68.

2 Ritecz, Sallai 2001, 65–100.

3 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Lángliliom utca, a dokumentumok jelzete: MNL OL HOP XIX-B-10.

4 Pl. A Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan. MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 4. sz. doboz 8. sorszám.

5 Hadtudományi lexikon 1995, 1219. és Hadtudományi lexikon 2019, 974.

6 Berki 2011.

A kötelező katonai szolgálat idejének változása

A hadkötelezettség magyarországi történeti változásait Bodó Szabolcs feldolgozása alapján idézem fel.⁷ 1976-ban még 24 hónapra hívták be az újoncokat, 1982-ben fejeződött be az áttérés a 18 hónapos katonai szolgálatra. Az 1990-es év az áttérés kezdete a 12 hónapos szolgálatra, 1991 az áttérés befejezése. 1997 a 9 hónapos szolgálat kezdete. A 12 hónapos szolgálatra áttérés a határőrséget különösen nehéz helyzetbe hozta mind anyagi, mind szakmai vonatkozásban. A 9 hónapra csökkentés már érintette az 1997. februári és májusi bevonulást is. Abban az évben augusztusra külön behívást kellett tervezni a szolgálati idő lerövidülésével keletkezett hiány ellensúlyozása érdekében, az 1998. áprilisig tartó időszak kitöltésére.

A katonai szolgálat rövidülése miatt mindig a legidősebb, tehát a legjobban felkészített határőrök távoztak a szervezettől. Ennek megfelelően folyamatosan süllyedt a sorállomány felkészültségi színvonala, amit lényegében semmilyen eszközzel sem lehetett ellensúlyozni. Szükségessé vált évente négy bevonulást szervezni – a folyamatos körforgás miatt – egy korosztály a kiképző bázisokon éppen az alap- és szakki-képzésen vett részt. A kialakult rendszer növelte a költségeket, ugyanabban az időben, amikor a hivatásos állományra történő átállást a sorállomány létszámának csökkenése során felszabaduló pénzből kívánták finanszírozni.

A sorkatonai szolgálat rendszerének változása:⁸

1989. július 21-től:

- 18 hónap a fegyveres sorkatonai szolgálat időtartama,
- 24 hónapos fegyver nélküli sorkatonai szolgálatra nyílik lehetőség,
- 28 hónapos polgári szolgálatot is lehet választani.

1990. október 31-től:

- 12 hónap a fegyveres sorkatonai szolgálat időtartama,
- 15 hónapra csökken a fegyver nélküli sorkatonai szolgálat ideje,
- 22 hónapos polgári szolgálatot is lehet választani.

1994. január 01-től:

- 12 hónap a fegyveres sorkatonai szolgálat időtartama,
- 12 hónap a fegyver nélküli sorkatonai szolgálat hossza,
- 6 hónap a kétgyermekesek sorkatonai szolgálati ideje,
- 18 hónap időtartamú a polgári szolgálat.

1997. szeptember 31-től:

- 9 hónap a fegyveres sorkatonai szolgálat időtartama,
- 9 hónap a fegyver nélküli sorkatonai szolgálat hossza,
- 3 hónapra csökken a kétgyermekesek sorkatonai szolgálata,
- 15 hónap a polgári szolgálat időtartama.

⁷ Bodó 2022.

⁸ Tények Könyve

A sorkatonai létszámok változása

Az 1990. májusi bevonulással megszűnt a behívott állomány lakó- és munkahelyi ellenőrzése. 1990. februártól megkezdődött a sorállomány létszámának csökkentése, 1991. januárjára 3300 fős csökkenés következett be. A határőrség megtervezte a 12 hónapos sorkatonai időrendszerre történő áttérést, és megkezdte a végrehajtást. 1990. februárban a szervezet 357 határórt adott át a Magyar Honvédségnek. A februári bevonuláskor a korábban tervezett 2900 fő helyett 1200 fő kapott behívót. A határőrség 1990. július 31-én 895 fővel, a két legidősebb korosztályból hajtott végre leszerelést, majd november 15-én 963 fővel soron kívüli újabb leszerelést kezdeményezett, amelyet összekapcsolt a legnehezebb szociális körülmények között élők elbocsátásával. 1990. februárig a sorállomány létszáma 102–103% feltöltöttségű volt (+400–500 fő). A májusi váltástól a feltöltöttség 80%-os lett (-2000 fő).

1994. december 01-én a határőrség tényleges létszáma 17 014 fő volt, (a rendszeresített létszáma 18 313 fő). A feltöltöttség 92,9%-os. A hiányt 1299 fő hivatásos állományú személy képezte, hiszen akkor már négy éve zajlott az átállás a hivatásos szervezetre.

Abban az évben 7796 sorkatonai teljesített szolgálatot, 503 fővel több a rendszeresített létszámnál, így a feltöltöttség 106,9%-os volt. E mellett 2454 fő újonc tartózkodott kiképzésen.

1995. év elején még 7800 sorkatonát alkalmazott a határőrség.

Az 1996. januári létszám sorkatonából 5384 fő, (rendszeresítve 6353 fő), a hiány 969 fő, a feltöltöttség 84,7%-os. 1732 fő újoncként vett részt a kiképzésen.

Az 1997. január 1-i sorállomány 6662 fő az év végére 2500 főre csökken, majd a következő év áprilisban mindenki leszerelt.

A bevonulatással kapcsolatos feladatokat már évente többször is módosítani kellett a létszámváltozások, valamint a sorkatonák tervezett alkalmazásának eltérései miatt.

Alkalmassági adatok

A sorállomány bevonulatásával kapcsolatos nehézségeket már 1992-ben érzékelte a határőrség „A kiegészítési munka végrehajtását nehezítette – az országban ezen belül is a dunántúli megyékben kialakult demográfiai helyzet, a sorkötelesek körében jelentkező fizikai, egészségügyi állapot romlása, az állampolgári fegyelem lazulása, a nagyarányú szolgálati halasztási igény következtében – a válogatási lehetőségek beszűkülése.”⁹

1993-ban fogalmazza meg egy határőrségi okmány¹⁰ a nehézségeket, amely szerint jellemző „a megyékben eltérően és esetenként szélsőségesen jelentkező demográfiai helyzet, és iskolázottsági színvonal, a sorkötelesek körében egyre növekvő munkanélküliség, a bevonuló fiatalok egy része szociális és egészségügyi helyzetének fokozódó romlása, a bevonuló sorkötelesekkel szemben támasztott megnövekedett követelmények fokozódása hatásaként a válogatási lehetőségek csökkenése”.

9 MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 2. sz. doboz

10 MNL OL HOP XIX-B-10 1993. év 1. sz. doboz

A sorkatonák számára jogszabály tette lehetővé, hogy különböző okokra hivatkozva katonai szolgálatuk végleges, vagy ideiglenes megszakítását, megszüntetését kérjék. Ez természetesen súlyos gondot okozott a határőrség szervezési szakterületének, hiszen ezeket a személyeket bevonultatták, előtte a személyükkel kapcsolatos biztonsági ellenőrzést hajtottak végre, (a határőrséghez úgynevezett „A” kategóriásokat hívtak be). Bevonuláskor – legkésőbb a katonai eskü letétele előtt – a katona írásban kérelmet nyújthatott be a fegyver nélküli vagy polgári szolgálatra, sorkatonai szolgálatát ekkor félbe kellett szakítani. Az egészségügyi problémával jelentkezőket esetleg korábban már ki is képezték. A többnyire egészségügyi, esetleg szociális gondokra hivatkozó jelentkezők kérelmét kivizsgálták, majd elbírálták és határozatot hoztak a kérelem megalapozott voltára vonatkozóan. A leszereltekkel természetesen csökkent a rendszerben lévő, szolgálatot ellátók száma, hiszen a bevonultatásra „turnusszerűen”, az utolsó időszakban évente négyszer került sor, és „menet közbeni” pótlásra nem volt lehetőség.

Érdeemes áttekinteni az utolsó években benyújtott kérelmek számát, és azokból következtetéseket levonni az állomány szolgálati hajlandóságát illetően. A Magyar Honvédség Egészségügyi Alkalmasságvizsgáló II. fokú FÜV (felülvizsgálati) Bizottság vizsgálta az egészségügyi problémákkal jelentkezőket. A szakmai grémium döntéseiben az „ideiglenesen alkalmatlan”, és a „nevezett sorkatonai szolgálatát – múltó egészségügyi fogyatékoság miatt – félbeszakítom” fogalmazás a leggyakoribb. A polgári, vagy fegyver nélküli szolgálat vállalása esetén természetesen ilyen jellegű bizottság nem működött. Az „alkalmas korlátozás nélkül” minősítés azt jelenti, hogy a katona a legtöbb beosztás ellátására annak ellenére alkalmas, hogy kérelmezte a leszerelését. A számok azt mutatják, hogy a FÜV bizottság szerint meglehetősen sokan próbálták egészségügyi okokra hivatkozva elhagyni a határőrséget. A tanulmányi okokra történő hivatkozáskor általában felsőoktatási intézetbe nyert felvételt az érintett, esetleg előfordult a rendőrség tiszthelyettes iskolájába történő jelentkezés is. (1. táblázat)

Az adatokból kiolvasható, hogy 1993-ban pl. 1011 fő, míg 1995-ben 578 fő került ki a rendszerből. Ez a szám lényegében kitette, vagy meghaladta egy határőr igazgatóság teljes sorállományú létszámát. Volt olyan év, amikor minden nyolcadik katonát leszerelték, a folyamat csupán az utolsó két évben torpant meg, amelybe vélhetően belejátszott a kötelező szolgálati idő jelentős csökkenése is.

Fegyelmi helyzet

A sorállomány által elkövetett bűncselekmények számának változása:

1990-ben két sorkatonát saját társa lőtt agyon, közlekedési balesetben 7 fő halt meg, öngyilkosságot 6 fő követett el. A fegyvelemsértések száma 24%-kal növekedett. A sorállomány 28%-a követett el valamilyen fegyvelemsértést, miközben csökkent a létszám, és 2,5% követett el bűncselekményt, a katonai bűncselekmények száma 1/3-al nőtt.

Az 1991. év¹¹ a sorállomány fegyelmi helyzetében a jelentős visszaesés éve volt. Összesen 376 bűncselekményt követtek el (ebből katonai 319, nem katonai 57 eset volt).

11 MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 7. sz. doboz I. 16. sorszám

1. táblázat.

Adatok éves bontásban a sorkatonák leszerelésével, illetve visszatartásával kapcsolatban

(Forrás: saját szerkesztés)

Évek	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Ideiglenesen alkalmatlan	695	162	138	78	59	3
Korlátozás nélkül alkalmas	178	132	115	64	48	5
Fizikai korlátozással alkalmas	66	69	52	35	20	3
Csak szakmájának, képezésének, polgári foglalkozásának megfelelő beosztásban alkalmas	50	13	11	2	14	2
Alkalmatlan	176	261	275	167	0	0
Családfenntartó + közérdek	16+38	10	19	8	17	0
Polgári szolgálat vállalása	53	43	146	148	0	0
Fegyver nélküli szolgálat vállalása	0	0	0	10	0	0
Tanulmányi okokból katonai szolgálat félbeszakítása	33	30	149	10	13	0

Fegyelemsértés 4184 történt. A bírósági határozattal lezárt ügyek száma: 86; sok eset tárgyalása nyúlt át a következő évre. Jelentősen romlott a fegyelmi helyzet, társa által leadott lövés következtében elhunyt 3 határőr, öngyilkosság miatt 5 fő, baleset következtében elhunyt 5 katona, fegyveresen megszökött 2 fő. Ismeretlen személyek eltulajdonítottak 1db gépkarabélyt, 4 db pisztolyt, elveszett 2 db pisztoly. A sorkatonák által elkövetett katonai bűncselekmények területén 33,8%-os emelkedés következett be. Az 5–10 hónap közötti elzárással járó bírósági ítélet 24 esetben történt, valamint 1 főt egy év 6 hónapra; 1 főt két évre; 1 főt egy év 2 hónapra ítélték.

1992. év¹² során az összes bűneset száma 655 volt, ezek közül nem katonai 50 eset. A bíróság lezárt 157 esetet, a rendkívüli esemény 1559, fegyelemsértés 4646 esetben történt.

Az 1993. évben¹³ az összes bűncselekmények száma 425, ebből katonai 337, nem katonai 88 eset volt. Abban az évben 234 bírósági ítélet született. A sorállományúak bűncselekményei 100 főre számolva 5,2-ről 3,8-ra csökkentek, a katonaiak 4,5-ről 3,0-ra, a nem katonaiak 0,6-ről 0,8-re emelkedtek. Jellemzővé vált a „kötelességszegés szolgálatban” vétsége, az ügyeleti-, ór-, készenléti-, járőrszolgálati szabályok megszegése, a lopások és a vagyon elleni cselekmények. A rendkívüli események száma 1374 volt.

Az 1994. évben¹⁴ összes 345 bűncselekmény történt, ebből katonai 274, nem katonai 71 eset. Az évben meghozott bírósági ítéletek száma: 483.

1995-ben¹⁵ a sorállomány által elkövetett bűncselekmények száma 410 volt, ebből katonai eset 336. Bírósági ítélet 368 esetben született. A sorállomány létszáma

12 MNL OL HOP XIX-B-10 1993. év 5. sz. doboz I. 13. sorszám

13 MNL OL HOP XIX-B-10 1994. év 6. sz. doboz III. 1. sorszám

14 MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 7. sz. doboz III. 1. sorszám

15 A Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan. MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 2. sz. doboz, 6. sorszám

tovább csökkent, de a katonai bűncselekmények száma száz főre kivetítve 3,3-ról 5,72-re növekedett, a fegyelemsértések száma pedig 24,3-ról 24,52-re.

Kirívó esetként a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága K. L. határőrt külföldre szökés büntette, és itas járművezetés vétsége miatt jogerősen kettő év börtönben letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Sok volt a korábban kevésbé gyakori cselekmény miatti eljárás: „őr elleni fegyverrel elkövetett erőszak büntette miatt” hat hónapi katonai fogházban letöltendő szabadságvesztés; kettő rendbeli társtettesként elkövetett lopás büntette, hat hónap börtönben letöltendő szabadságvesztés; előljáró elleni erőszak büntette, könnyű testi sértés vétsége öt hónapi börtön; egy évi fiatalokorúak fogházában végrehajtandó szabadságvesztés; valamint az előljáró ellen parancs iránti engedetlenséggel együtt elkövetett erőszak büntette.

1996. év¹⁶ során 268 esetben követtek el bűncselekményt, ebből katonai bűncselekménynek 216 eset bizonyult, 265 esetben született bíróság ítélet. Fegyelemsértés az év során 1266 esetben történt. A sorállomány létszáma csökkent, a bűncselekmények száma 100 főre kivetítve, (az okmányokban szereplő ezen számítási módot az abszolút létszámok változása miatt vezették be) az előző évi 6,15-ről 4,02-re, a fegyelemsértések száma az előző éviről, 26,19-ről 18,63-ra csökkent.¹⁷

Az 1997. évben 186 esetben történt bűncselekmény. 1996–1997-ben a sorállomány 37,15%-a követett el normasértést, a fegyelemsértések száma nőtt, a magatartási szabályok megszegése, (késés, önkényes eltávozás, egyéb fegyelemsértés) 1609 esetben történt. A helyzet javítása érdekében a vezetés demonstratív tárgyalásokhoz és gyorsított eljárások kezdeményezéséhez folyamodott, amely a hivatalos megítélés szerint jól szolgálta a megelőzést.

A bekövetkezett bűncselekmények, illetve bírósági ítéletek tételes elemzése külön publikációt érdemelne. Néhány adatra szorítkozva az összesítés: 1993-ban az öt hónap, vagy azt meghaladó bírósági ítélet 11 esetben született, valamint egy esetben 1 éves, és egy alkalommal 1 év 2 hónapos. 1994-ben 5 hónapot meghaladó szabadságvesztést szabtak ki 8 esetben, valamint 5 év 8 hónap börtönt csoportosan elkövetett rablásért. Egy másik ügyben 2 évet rablásért; és három alkalommal 1-1 évet lopásért. 1995-ben 14 alkalommal született 5 hónapot meghaladó ítélet, 1 kétévre szóló és 1 egyéves szabadságvesztés. Abban az évben jelentek meg a lényegesen enyhébb, próbára bocsátással végződő eljárások, illetve 10–30 napos ítéletek és lefokozások, amelyeknek a sorállomány körében történő alkalmazása, visszatartó hatása erősen kétséges.

Öngyilkosságok

A sorkatonák helyzetével kapcsolatban ki kell térnünk az egyik legnehezebb kérdésre, az öngyilkosságokra, öngyilkosságra utaló magatartásra, illetve öngyilkosságra utaló kijelentések problémájára. Maga a téma szintén meghaladja egy publikáció kereteit.

A három jelenség a rendkívüli események kategóriájába tartozik, kivizsgálása, esetleges katonai ügyészi vizsgálata értelemszerűen leterhelte az adott szerv vezetését,

16 MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 6. sz. doboz 26. sorszám

17 MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz

valamint a humán területen dolgozókat. Természetesen olyan katonát, akinél kísérlet, vagy arra utaló kijelentés történt, már nem lehetett szolgálatba vezényelni, ez egyetlen parancsnok sem vállalta fel. A határőrségnél a vizsgált időszakban befejezett öngyilkosság az országos átlagnál kevesebb következett be annak ellenére, hogy itt az elkövetés lehetséges eszköze, a fegyver, könnyen elérhető volt.

1990-ben 6 fő, 1991-ben 5 fő sorkatona, 1993-ban 4 fő halt meg önkéntestől.

A határőrség nehéz helyzetét jól tükrözik az 1996. év januári, februári napi jelentései, amikor másfél hónap alatt 6 öngyilkossági kísérletről, 3 arra utaló magatartásról szólnak az okmányok. Ezek mellett egy sorkatona „szolgálatba lépés előtt az eligazításon kijelentette, hogy amennyiben kézhez kapja a fegyverét, nemcsak önmagát, hanem másokat is lelő. Kijelentése labilis idegállapotával, valamint családi problémáival magyarázható, ezért őt a Magyar Honvédség Központi Katonai Kórházának Pszichiátriai Osztályán helyezték el.”¹⁸ Az eset kimeríti a „szolgálat megtagadása büntetnének alapos gyanúja” cselekményt. Úgy vélem, nem alaptalan az a feltételezés, hogy az esetek többségében a határőrség zsarolásáról, a katonai szolgálat alóli kibúvásról lehetett szó. Többnyire a katonák az öngyilkossági kísérlet elkövetésére alkalmatlan módszert választottak, és inkább figyelemfelkeltésről, a katonaság előli menekülésről beszélhetünk. Az 1997. szeptemberi jelentések¹⁹ is, (egyetlen hónap) 7 öngyilkosságra utaló kijelentés, illetve ráutaló magatartás bekövetkezését említik. A tendencia láthatóan nem változott.

A sorállomány igénybevétele

A sorkatonák az 1990-es években nélkülözhetetlennek bizonyultak a határőrségnél. Önálló századokba szervezve láttak el biztosító-kiszolgáló feladatokat többek között az őrszázalój őrszázadainál (eredetileg 5 század), a kiskunhalasi lovasiskolánál, az igazgatóságok ellátó-biztosító, műszaki-vegyivédelmi, törzs-, szállító századainál, az igazgatóságok közösségi szállásai idegenrendészeti szakaszaiban, az ellátó zászlóalj alegységeinél, a kommandáns századnál, a repülőtéri biztosító századnál.

A határőrségen kívüli szervezeteknél is teljesítettek vezénlyéssel kiszolgálói feladatokat, mint például a BM Központi Gazdasági Igazgatóság Üdültetési és Gyermeknevelési Osztály dobogókői és galyatetői üdülőjében, a BM Központi Gazdasági Igazgatóság Vendéglátási és Közétkeztetési Osztály kormány vendégházában, és a BM Központi Kórház és Intézményeinél. Dolgoztak az országos parancsnokság főosztályainál, ők adták a gépkocsivezetőket, sorállományú orvosokra támaszkodott az egészségügyi ellátás egy része, tolmácsoltak, pincérkedtek kiemelt nemzetközi rendezvényeken.

Az állomány legjelentősebb, nélkülözhetetlen alkalmazására a délszláv válság idején került sor a horvát és a szerb államhatáron. A Siklóson akkoriban működő Viszonylati Parancsnokság végrehajtó erejét a sorkatonák adták több ezer fővel, igen nehéz körülmények között, becsületesen teljesítve szolgálatukat. A határ vadász századok ilyen jellegű tevékenységre alkalmasnak bizonyultak. Század vagy szakasz

18 MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 2. sz. doboz

19 MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 3. sz. doboz

erőben más igazgatóságoktól is gyorsan átvezényelhettek őket a két érintett igazgatóság, Pécs és Kiskunhalas megerősítésére.

A sorállomány a tényleges határőrizeti szolgálat zömét eredetileg az átkelőhelyeken és az őrsőkön teljesítette.²⁰ A hivatásos állományra történt átállás először a forgalomellenőrző pontokat érintette, majd az őrsökről, a zöldhatárról vonták ki a sorkatonákat abban az ütemben, ahogy lehetőség adódott hivatásos tiszthelyettesekkel pótolni őket. Egy rövid ideig működtek vegyes, hivatásos és sorállományú járőröket alkalmazó kirendeltségek (korábbi őrsök) is.

De milyen megoldást válasszunk a sorkatonák további alkalmazására, amennyiben nincsenek az államhatáron? Ez volt a további szervezés egyik alapkérdése. A kiutat a határvadász századok jelentették, amelyekből eredetileg 28 köteléket kívántak felállítani, de az utolsó kettő megszervezése már elmaradt. A gondolat Nyugat-Európában nem új, hasonló megoldást választott a finn határórség a második világháború után, és tart fenn napjainkig.²¹

A határvadász századok alkalmazását 1996-ban ismételten szabályozták.²² A századok felállításával eltűnt az a sajátosság, amely a határórséget határórséggé tette, és helyzetük lényegében jelentősen közeledett a honvédség hasonló alegységeinek körülményeihez.²³ Eltűntek a kis létszámú, 20–40 fős, 2–3 hivatással dolgozó, gyakran tanyasi elhelyezésben működő szervezetek. Megszűnt a napi fegyveres szolgálatellátás, az egy-két fős járőrözési rendszer, az egymásra támaszkodás, a jelentős szolgálati önállóság, a sorállományú tisztesekre épített öngazgatásos irányítás. Elvesztett a bensőséges, baráti hangulat, maradtak a városokban elhelyezett laktanyák. Olyan problémák jelentek meg, és olyan számban, amelyek korábban csak kis mértékben fordultak elő, mint a bajtársi lopások; a különböző szolgálati és egyéb bűncselekmények; a fiatalabb korosztály elleni durva, sértő fellépések stb., mindezeket a nehézségeket tükrözik a statisztikák is.

Külön feladatot jelentett a megváltozott alkalmazás tükröztetése a kiképzés folyamán. A korábbiakhoz képest jobban előtérbe került a harcászati egyes harcos, a raj- és a szakaszkötelék-felkészítés. Szükségessé vált a kiképzés tartalmának módosítása alapvetően tekintettel a határvadász századokra (harcjárművek alkalmazása, gépkocsivezető, toronylövész, PKM(SZ) irányzó, RPG-irányzó, „SZPG–9 állványos gránátvető” kezelő és rajparancsnok, „irányított páncéltörő rakéta kezelő” IPTR, lövész rajparancsnok, R–142 kezelő, FAGOT-irányzó és helyettes – Nagykanizsán az MH „Thúry György” Gépesített Lövészdandárnál –, a páncéltörő rajok működése). Mindezekhez speciális kiképző bázis és felkészítők kellettek, pl. Sopronban.

A határórségi sorkatonák helyzetének javítására 1996-ban az országos parancsnok szabályzatot adott ki.²⁴ Ebben a dokumentumban – az állománykategória megszűnése előtti utolsó alkalommal –, az országos parancsnok minden, a sorkatonai szolgálathoz kapcsolódó feladatot, kérdést rögzített. Kiemelten a váltás-leszerelés,

20 MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 1. sz. doboz

21 Fórizs 2008.

22 MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz

23 Kovács 2007.

24 MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz. 1996. 08. 23.

a szolgálati rend, a panaszok, a kártérítési ügyek, a fegyelmi eljárások, a járandóságok biztosítása területén, igyekezve a katonai szolgálat ellátását optimális körülmények közé helyezni.

Sorkatonai érdekképviselet

A sorállomány érdekeinek elvárható képviseletében – amely korábban a humán szervek feladataihoz tartozott –, az utolsó három évben jelentős változás következett be egy országos parancsnoki parancs hatályba lépésével.²⁵ Ez a dokumentum elrendelte a „Határórség Sorállományú Érdekképviseleti Szervezet (HSÉSZ)” működését. Az okmányhoz két melléklet is tartozik:

- a „Határórség Sorállományú Érdekképviseleti Szervezet Működési Szabályai”;
- és a „Határórség Sorállományú Érdekképviseleti Szervezet Ügyrendje”.

Az okmány az igazgatóságok vezetőit, az igazgatókat a témával kapcsolatban felhatalmazta a helyi sajátosságoknak megfelelő további szabályozás kiadására. A rendszer lényege, hogy helyi-területi-központi érdekképviseletet kellett szervezni.

A sorkatonák bizalmi és bizalmi helyettes választottak, (szakasz, század, kirendeltség szinten), és zászlóalj főbizalmi. Ezen megválasztott képviselők az igazgatóságoknál (területi szint) Igazgatósági Sorállományú Érdekképviseleti Testületet hoztak létre, (ISÉT), élén az elnökkel.

Országosan központi érdekképviseletet állítottak fel, a Határórség Sorállományú Érdekképviseleti Testületet (HSÉT) elnökkel és szóvivővel, amelybe az igazgatóságok sorállománya delegált képviselőket. Havi egy ülést, évente konferenciát tartottak. A működési feltételeket, mint például az elhelyezést, a tevékenységhez szükséges függetlenítést, az utazás lehetővé tételét, az informatikai eszközöket a regionális szervek biztosították.

Az országos parancsnoki parancsnak megfelelően a sorállomány érdekképviseletének véleményét az alábbi kérdésekben ki kellett kérni:

- katonai szolgálati viszony, az általános bánásmód,
- fegyelmi, kártérítési eljárásban az érintett igénye esetén,
- szociális gondoskodás,
- kérelmek, panaszok ügyintézése,
- egészség és balesetvédelem,
- általános napirend,
- szabadidőt érintő kérdésekben.

A működési feltételek biztosítása a határőr igazgatóságok vezetői kötelezettsége volt.

A Sorállományú Érdekképviseleti Szervezet eredményesen dolgozott, 1997. szeptemberben részt vett az ECCO (Sorkatonai Szervezetek Európa Tanácsa) konferenciáján.

25 MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 1. sz. doboz

Összefoglalás

1990-től a határőrség – működését tekintve – kényszerpályára került. A romló külső körülmények egyikét a sorkatonai szolgálat társadalom részéről történő fokozatos elutasítása képezte. A kötelező katonai szolgálathoz kapcsolódó állampolgári hajlandóság megszűnésével egyidőben jelentősen változott a jogszabályi környezet, lehetetlenné vált a bevonultatásra tervezettek munkahelyi és lakókörnyezeti ellenőrzése. Romlott a demográfiai helyzet, szűkült a kiválasztási lehetőség. A fiatalok körében megnőtt a munkanélküliek, az alulképzettek, a büntetett előéletűek, a kábítószer fogyasztók, az alkoholisták, a deviáns magatartást tanúsítók száma. A rendőrség elzárkózott a bevonuláshoz nyújtott korábbi segítség folytatásától. Mindezek mellett a rendszerváltást követően előtérbe került a határőrség modernizálásának, a hivatásos határrendészetre átállásnak, a nyugat-európai minták követésének követelménye.

1991-től gyors ütemben romlott a határőrség sorállományának fegyelmi helyzete, a szolgálathoz történő hozzáállása, a folyamatot jól szemléltetik a statisztikák, a kiszabott bírósági ítéletek. Tovább rontott a körülményeken a sorkatonai szolgálat idejének több szakaszban történt csökkentése. Ez a határőrség gazdasági erejét is megterhelte a többszöri bevonultatás, illetve leszerelés, és a kapcsolódó ismétlődő kiképzés révén. A rövidebb szolgálati idő már nem tette lehetővé a szükséges felkészítési színvonal elérését.

A katonák helyzete is megváltozott, mivel az egységeket kivonták az őrsokról, határforgalmi átkelőhelyekről. Határvadász századok felállítására került sor módosult feladatrendszerrel. Mindezek következtében a határőrség 1998. áprilisáig megváltozott a sorkatonai állománykategóriától.

A sors keserű fordulatoként megállapíthatjuk, hogy 2015-ben nagy migrációs hullám idején, és a jelenlegi helyzetben is, az ideiglenes biztonsági határzár mellett, (IBH, műszaki kerítés) – amely tulajdonképpen európai uniós érdekeket is megtestesít –, az egykori határvadász századok kiválóan alkalmazhatók lettek volna, illetve lennének ma is. Ez a lehetőség azonban már megszűnt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- „A Határőrség Országos Parancsnokának 07/1992. intézkedése a határőrség sorállománnyal történő kiegészítésének, kiképzésre történő vezénylésének, váltásának és leszerelésének 1992 évi feladataira” Bp., 1992. 01. 27. MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 2. sz. doboz.
- A „Határőrség Országos Parancsnokának 28/1995. parancsa a sorállomány érdekképviselővel és érdekvédelmével kapcsolatos feladatok végrehajtására.” Bp., 1995. 07. 31. MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 1. sz. doboz.
- A Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan. MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 2. sz. doboz, 6. sorszám.
- A Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan. MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz.
- A „Határőrség Országos Parancsnokának 31/1996. parancsa a sorállománnyal történő kiegészítés és a hadkötelezettség alapján szolgálattal teljesítők szolgálati viszonyával összefüggő határőrségi feladatokkal kapcsolatos szabályzat kiadására” Bp., 96. 08. 23. MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz.

- A Határőrség Országos Parancsnokának parancsai a sorállományra vonatkozóan. MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 4. sz. doboz 8. sorszám.
- A Határőrség Országos Parancsnokának 7/1996. parancsa a határvadász századok készenlétére, szolgálati alkalmazására és kiképzésére." Bp., 96. 01. 30. MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 1. sz. doboz.
- Berki Imre 2011. A hadköteles határőrök utolsó napjai, múlt-kor történelmi portál (2011. április 26.) https://mult-kor.hu/20110426_a_hadkoteles_hatarorok_utolso_napjai?print=1 (Letöltés ideje: 2023. 02. 21.)
- Bodó Szabolcs 2022. A hadkötelezettség történeti áttekintése Magyarországon. Hadtudományi Szemle 15. évfolyam (2022) 1. szám. pp. 5–19. http://real.mtak.hu/144992/1/01_bodo_5-19_HSZ_2022_1.pdf (Letöltés ideje: 2023. 02. 21.)
- „BM Határőrség Országos Parancsnokának 26/1992. parancsa a határforgalmi kirendeltségeken a sorállomány kiváltására, hivatásos állományra való áttérésre kiadott 28/1991. sz. OPK Parancs módosítására.” Bp., 1992. 07. 09. MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 1. sz. doboz.
- Fórizs Sándor 2008. A Finn Határőrség (Rajavartiolaitos). Magyar Rendszet 2008. év 1–2. szám (HU-ISSN 1586-2895), pp. 145–146.
- Hadtudományi lexikon M–Zs 1995. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, p. 1219.
- Hadtudományi lexikon. Új kötet. 2019. Dialog Campus Kiadó, Budapest, p. 974.
- „Határőrség Országos Parancsnokának 13/1993. intézkedése a határőrség sorállománnyal történő kiegészítése, illetve a sorkatonai szolgálat teljesítése során jelentkező 1993. évi feladatok végrehajtására” Bp., 1993. 02. 10. MNL OL HOP XIX-B-10 1993. év 1. sz. doboz.
- „Jelentés a BM Határőrség 1991. évi munkájáról.” 1992. 01. 10. MNL OL HOP XIX-B-10 1992. év 7. sz. doboz I. 16. sorszám.
- „Jelentés a Határőrség 1992. évi munkájáról” 1993. 01. 14. MNL OL HOP XIX-B-10 1993. év 5. sz. doboz I. 13. sorszám.
- Kovács Gábor 2007. A határvadász századok egységes rendészeti alkalmazásának lehetőségei az integrált rendvédelemben In: Tanulmányok a „Határőrség és rendőrség - az integrált rendvédelem” című tudományos konferenciáról. Pécs, pp. 113–128 (2007) Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 1589–1674; 7.
- Napi jelentések. 1996. MNL OL HOP XIX-B-10 1996. év 2. sz. doboz. (1996. 02. 12.)
- Napi jelentések. 1997. MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 3. sz. doboz.
- „Összefoglaló a Határőrség személyi állományának 1993. évi fegyelmi helyzetéről.” „(összehasonlítás az 1992. évi adatokkal).” MNL OL HOP XIX-B-10 1994. év 6. sz. doboz III. 1. sorszám.
- „Összefoglaló a Határőrség személyi állományának 1994. évi fegyelmi helyzetéről.” „(összehasonlítás az 1993. évi adatokkal).” MNL OL HOP XIX-B-10 1995. év 7. sz. doboz III. 1. sorszám.
- „Összefoglaló a Határőrség személyi állománya 1996. évi erkölcsi-fegyelmi helyzete.” 1997. 01. 16. Fegyelmi osztály vezetője. MNL OL HOP XIX-B-10 1997. év 6. sz. doboz 26. sorszám.
- Ritecz György 2003. Az európai (schengeni) határőrizeti követelményekre való felkészülés helyzete és további feladatok Magyarországon – Európai Tükör Műhelytanulmányok 90. Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ, Budapest, pp. 5–68.
- Ritecz György, Sallai János 2001. A Schengeni Egyezmény és a magyar határőrizet. Európai Tükör E. 6. sz. pp. 65–100.
- Tények Könyve. Arcanum adatbázisok: Sorkatonai szolgálatra behívott hadkötelesek. Arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/nato-16647/magyar-honvedseg-17B7B/a-magyar-honvedseg-legfontosabb-adatai-17C7D/a-sorkatonai-17C7E/sorkatonai-szolgálatra-behívott-hadkötelesek-17C7F/ (Letöltés ideje: 2023. 02. 21.)